

Debrecenből Auschwitzba

Az illúziót Debrecenben a civil társadalom táplálta, mely távolról sem volt ellenséges a második világháború éveiben a zsidókkal szemben.

Figyelemre méltó, terjedelmes emlékirat jelent meg tavalyelőtt Párizsban, Nicolas Roth tollából. (*Avoir 16 ans a Auschwitz – Mémoire d'un juif hongrois. „Collection Témoignage de la Shoá”, Le Manuscrit, Paris, 2011, p. 530.*) Egy Debrecenből tizenhat éves korában Auschwitzba deportált, s ma is Franciaországban élő magyar zsidó, Róth Miklós írta meg a kétezres évek elején visszaemlékezését, mely bizonyos tekintetben, ha nem is a stílusát, de a tartalmát illetően összevethető Kertész Imre Sorstalanság című regényével. A neves történész, Serge Karsfeld előszavával megjelent, informatív lábjegyzetekkel és képanyaggal ellátott kötet szerzője 1928 áprilisában született. Tizenhat évesen, 1944. június végén Debrecenből deportálták a családjával együtt Auschwitz-Birkenaubába, ahol a családját (édesapját, édesanyját és fogyatékos kishúgát) nyomban meggyilkolták. Őt fizikai munkára osztották be Auschwitz egyik közeli altáborába, amit csak rendkívüli szívóssága és ellenálló képessége miatt tudott túlélni. Innen a kiürítés során több napig tartó halálmenetben hajtották a többi fogollyal együtt, majd nyitott vagonokban szállították Dachaubába. Itt már nem kellett dolgoznia, viszont az állandó éhezés és a betegségek miatt csoda, hogy életben maradt egészen addig, míg az amerikai csapatok a második világháború végén felszabadították. A szüleit elvesztve nem akart többé Debrecenbe visszatérni, hanem Palesztinában élő bátyjához, Andorhoz kívánt csatlakozni, hogy részt vegyen Izrael építésében. 1945 nyarán Rómába ment, ott várta a vízumot. Itt találta meg Párizsban élő, férjzett nővére, aki Franciaországban élte túl a második világháborút, és családegyesítésre hivatkozva elintézte számára a bevándorlási vízumot. Róth Miklós csatlakozott a nővére családjához, velük együtt bőrdíszművesként és szabóként dolgozott. Majd maga is családot alapított, és édesapja példáját követve esőköpenyszalont nyitott Párizsban, elismert francia polgárrá vált. 1988-ban vonult nyugdíjba, azóta aktívan részt vesz az auschwitzi deportáltak egyesületében, a Yad Vashem franciaországi szervezetében, illetve a Shoá emlékbizottság munkájában, gyakran tart előadásokat.

A holokausztról megszámlálhatatlanul sok emlékirat és visszaemlékezés született magyar nyelven is. Ezeknek a memoároknak a közös fogyatékosága, hogy az átélt szörnyűségek hatása alatt a szerzők nemigen képesek elkülöníteni a szubjektív nézőpontot az objektívtól, a felidézett emberi szenvedés elfedi azt a racionálisan megszervezett, könyörtelen precizitású gépezetet, mely „beszippantotta”, feldolgozandó alapanyagként tekintette a foglyokat. Róth Miklós memoárja mentes a holokauszt-emlékiratok első hullámának fogyatékoságaitól. Ugyanis a szerző a saját „élményeit” (melyeket közvetlenül a felszabadulás után papírra vetett és megőrzött) szembeállítja az azóta feltárt történelmi tényekkel, a szakirodalommal. Nem, vagy csak rendkívül visszafogottan ír le borzalmas, megrendítő jeleneteket, inkább az emberi dimenzióra, illetve a saját érzéseire koncentrálnak, valahogy úgy, ahogy ezt Kertész Imre teszi.

Miklós édesapja jómódú és köztisztelőben álló úri szabó volt Debrecenben, aki a város előkelősége számára dolgozott. Róth Márkus 1903 és 1906 között Ameri-

kában élt, onnan települt vissza. Nyelveket beszélő, művelt ember volt, aktív szociáldemokrata, az ismert debreceni képviselő, a Peyer Károly közeli munkatársának számító, és a német megszálláskor vele együtt letartóztatott és Mauthausenbe deportált Györki Imre híve. (Ugyanakkor Radó névre magyarosított nagybátyja a kormánypárt támogatója volt.) Roth úr ortodox zsidó volt, megtartotta az ünnepeket, a fiát, Miklóst délutánonként vallási iskolába, héderbe járatta. Kiterjedt családi kapcsolatokkal rendelkezett, hozzá hasonlóan magyar identitású rokonai éltek Romániában, illetve Csehszlovákiában. Miklós idősebb testvérei közül Andor cionista lett, 1939-ben vándorolt ki Palesztinába, míg a nővére Párizsba ment férjhez, egy ott élő

Róth Miklós

magyar zsidóhoz. A család olvasta a külföldről rendszeresen érkező leveleket, és a hazai liberális és baloldali újságokat, továbbá hallgatta a külföldi rádiókat is, melyekben azonban alig esett szó arról, hogyan bánnak a németek a megszállt területeken a zsidókkal.

A Róth család a „zsidótörvények” bevezetése után, értesülve arról is, milyen szörnyűségesen bánnak a munkaszolgálatosokkal a keleti fronton, sőt még a szlovákiai deportálások ismeretében is bízott az államban, lojális polgár maradt, ragaszkodott magyar identitásához. Sokan gondolkodtak hasonlóan. „Lassan ’óvatos várakozó álláspont’ alakult ki a kisiparos és kispolgári körökben a külvilág irányában. Várakozó volt, mert ez a kis közös-

ség meg volt győződve arról, vagy legalábbis szerette volna hinni, hogy visszatérnek a normális viszonyok, és a közhangulat ugyanolyan lesz megint a zsidó honfitársak iránt, mint amilyen az 1914–18-as háború előtt volt. Következésképpen türelmesnek kell lenni, mert a dolgok elrendeződnek, és minden ugyanolyan lesz újra, mint az első világháború előtt.” Ezt az illúziót Debrecenben a civil társadalom táplálta, mely távolról sem volt ellenséges a második világháború éveiben a zsidókkal szemben. A város előkelőségei, a református és a katolikus gimnázium tanárai továbbra is dolgoztattak a kiváló minőségű ruhákat készítő úri szabóval, a vele való beszélgetések során érzékeltették, hogy mennyire várják a háború végét. Bár a városban voltak antiszemita incidensek, és a nyilasok többször is tüntettek, például a Pásti utcai ortodox zsinagóga előtt, Horthyt éltetve és „Zsidómentes Magyarországot” követelve, a város vezetése, a helyi elit nem azonosult a radikálisokkal. 1943 nyarára, az olasz „kiugrás” után az egyetemi diákszövetségek is lecsendesedtek. Róthék már a gettóban értesültek arról, hogy Kölcsey Sándor, Debrecen polgármestere és a város főügyésze a zsidósággal szembeni embertelen bánásmód elleni tiltakozásként lemondott. (Valójában az antiszemita főispán, Bessenyei Lajos mentette fel tisztségéből, mert ellenezte a gettózást.)

A debreceni polgárok jelentős része, amennyiben a zsidók menedéket kérnek tőlük, feltehetően vállalta volna a kockázatot, és elrejtje őket. Erre utal, hogy 1944 májusában ezzel a szavakkal fordult idősebb keresztény munkatársa az asztalos-inasként dolgozó Róth Miklóshoz: „Nézd, Miklós, bezárva lenni a gettóba, ez teljes

képtelenség. Ez semmi jót nem ígér. Én és a feleségem arra gondoltunk, hogy várjuk ki, amíg megfordul a szél, s addig te meglehetsz nálunk, a mi kis házunkban, van hely a számodra.” A könyvből kiderül, hogy egy Szlovákiából Debrecenbe menekült zsidó asszony, aki a szülőföldjén szerzett tapasztalatokból okulva nem vonult be a gettóba, sikerrel elrejtőzött a város környékén, és két kis gyermekével túlélte a holokausztot. A tizenhat éves Róth Miklós azonban visszautasította kollégája ajánlatát, tekintettel a hatóság rendeleteit követő idős szüleire, és fogyatékos húgára, akit nem akart a sorsára hagyni.

Az emlékirat érzékelteti, hogy a tragikus események azért következtek be, pontosabban a deportálások azért mentek végbe annyira „olajozottan”, mert a magyar társadalom, benne a magukat az utolsó pillanatig magyarnak tartó, és a politikai vezetésben bízó zsidók is, teljesen megzavarodtak, és így a végrehajtó apparátus az antiszemita kisebbség támogatásával végrehajthatta a nácik ördögi tervét. Róth Miklós elsősorban az antiszemitizmussal átítatott Horthy kormányzó 1944. márciusi, tragikusan hibás döntését, és a magyar politikai vezető réteg alkalmatlanságát tartja felelősnek a történelemért, nem pedig a cselekvésképtelen és bénult többségi társadalmat. A korabeli emberek, zsidók és nem zsidók túlnyomó többsége nem látott más perspektívát maga előtt, mint hogy „majd valahogy ezt a háborút is túléljük”. Ennél nem jutottak tovább még a nyugati szövetségesekkel szimpatizáló politikusok, Kállay Miklós miniszterelnök vagy Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter sem. A hazai „angolbarátok”, de a nyugati szövetségesek vezetői sem számoltak azzal, hogy Hitler az egyre reménytelenebbé váló győzelemnél is fontosabbnak tartja a zsidók kiirtását, és az utolsó „Blitzkrieg” célpontja Magyarország lesz. A keleti frontról átmenetileg elvont német megszálló erők az újonnan kinevezett Sztójay-kormány és az antiszemita többségű államapparátus közreműködésével végrehajtották a deportálást, kihasználva, hogy a magyar közvélemény megrémült a Kárpátokig előrenyomuló szovjet csapatok megjelenésétől.

A kötet rendkívüli erénye, hogy benne a szerző részletesen leírja, miként élte át Debrecen zsidósága a deportálásokat megelőző négy-öt évet, a politikai és társadalmi viszonyok alakulását. Pontos leírást kapunk arról, hogy egy népes, magas fokon integrálódott zsidó család hogyan reagált a faji törvényekre, a munkaszolgálatra, illetve milyen képe volt a korabeli világról. Megismerjük viszonyát a tragikus években a nem-zsidó szomszédokkal, a helyi társadalommal. Megrendítő az a jelenet, amikor a gettóból kivezényelt zsidó brigádot a Nagyerdőbe irányítják, az amerikai repülőgépek által lebombázott krematórium romjainak eltakarításához, és a szerző mintegy „kóstolót” kap abból, ami nemsokára vár rájuk. Róth Miklós kálváriájának állomásai 1944 júliusától a felszabadulásig, Auschwitztól Dachauig is rendkívül érdekesek, de már csak áttételesen magyar vonatkozásúak. Viszont a kötet első 182 oldala, mely a Magyar ifjúságom címet viseli, fontos adalék a holokausztért viselt magyar felelősségről szóló, fel-fellángoló vitáinkhoz.

1944. ÉRDEK-ÉN
ÉRDEK ÉS HÍLYNŐI BÍRÓKÁR EL
A TÖRÉNYEK ÉS A PROCESSUSOK
A HAZAI ÉS A KÜLSŐI TESTVÉRSÉGET
AZ ÉLŐVITELI ÉS AZ ÉLŐVITELI

ÖSSZEKÖVÉREK ÉS AZ ÉLŐVITELI
MUNKASZERVEZETEK
TUDATOSAN ÉS ÉRTELMESEN
MUNKÁIKAT ÉS AZ ÉLŐVITELI
A TÖRÉNYEK ÉS A PROCESSUSOK
AZ ÉLŐVITELI ÉS AZ ÉLŐVITELI

1944

